

Prof.dr Duško Vejnović, redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik Evropskog defendologija centra Banja Luka i glavni i odgovorni urednik naučnih časopisa Defendologija i Sociološki diskurs

Teorija anomije - Robert Merton – izazovi budućnosti

Jedna od američkih socioloških teorija koja se sredinom prošlog vijeka bavila problemima etiologije kriminaliteta jeste i teorija anomije. Ovu teoriju je razradio Robert Merton. U svom poznatom djelu „Social Theoru and Social Structure“ New York, 1949. godine. Teorija anomije Roberta Mertona predstavlja zapravo nastavak i razradu teorije anomije koju je krajem devetnaestog vijeka postavio Emil Dirkem. Robert Merton anomiju shvata kao društveno stanje, za koje je bitno opadanje poštovanja društvenih normi i odsustvo kulturno regulisanog ponašanja, tj. odsustvo zakonitosti. Anomija i devijantnost nastaju iz disfunkcije kulturnih ciljeva i raspoloživih sredstava za ostvarivanje tih ciljeva. Svako društvo postavlja određene ciljeve kojima teže članovi tog društva. Oni se nameću snagom kulture, a članovi društva na njih polažu moralno pravo. Za ostvarivanje tih ciljeva društvo određuje izvjesne institucije i mehanizme, kao legalne puteve, i zabranjuje njihovo postizanje nelegalnim putevima. Međutim, tako proklamovani ciljevi nisu podjednako dostupni svim članovima društva, posebno licima nižeg društvenog statusa. Pripadnicima ovog društvenog sloja nedostaju sredstva za ostvarivanje postavljenih ciljeva legalnim putem, te se kod njih stvara nezadovoljstvo koje ih može odvesti na put devijantnog ponašanja. Na taj način društvena struktura vrši stvarni pritisak na pojedina lica da se nekonformistički ponašaju. Usljed toga javlja se jedno specifično stanje koje Merton naziva stanjem „anomije“ i ono pripadnike datog društva vodi kršenju postojećih normi. Naime kada se željeni ciljevi ne mogu postići legalnim putem, odnosno poštovanjem normi datog društva, oni se pokušavaju postići nelegalnim

činima i metodama, tj. krivičnim djelima kojima se krše norme datog društva. Zbog toga Merton smatra da uzrok kriminaliteta leži u sukobu između strukture i kulture društva. U savremenoj američkoj kulturi, prema Robertu Mertonu, bitno je postizanje određenih ciljeva, a pri tome se ne vodi dovoljno računa o tome mogu li se ti ciljevi postići samo društveno prihvatljivim sredstvima. Najveći kulturni cilj američkog društva jeste finansijski uspjeh i on se postavlja iznad svega. Društvo je usmjereno na podsticanje pojedinca da to postigne uz istovremenu diskriminaciju onih koji to nisu uspjeli. Međutim, Merton smatra da nedostatak mogućnosti i prilika za postizanje ciljeva neke kulture nije dovoljan za nastak anomije. Pored tih faktora, bitan faktor jeste i propagiranje jednakosti među ljudima, tj. isticanje da svi ljudi imaju jednake izgleda za postizanje određenih ciljeva. Osnovni smisao ideje jednakosti sadržan je u misli Žan Žak Rusoa, gdje on kaže da moć ne treba da poseže ni za kakvim nasiljem i da se njome raspolaže samo u skladu sa položajem i zakonom, a u pogledu bogatstva da ni jedan građanin ne bude toliko bogat da može kupiti drugoga i ni jedan toliko siromašan da bude prisiljen prodati se. Upravo ta suprotnost vladajuće egalističke ideologije i stvarnog stanja u američkom društvu dovodi do stanja anomije. Pripadnici siromašnih slojeva društva, de facto, nisu izjednačeni sa pripadnicima viših društvenih slojeva u pogledu uslova i mogućnosti za ostvarivanje propagiranih ciljeva. Za razliku od američkog društva, u mnogim siromašnim zemljama predodžbe o postizanju određenog uspjeha i mogućnosti da se uspjeh i postigne prilagođene su pojednim društvenim slojevima, tako da je i mogućnost nastajanja takvog društvenog stanja koje Merton naziva stanje anomije, mnogo manja nego u američkom društvu. Svaki pripadanik određenog društvenog staleža zna kojim ciljevima je realno težiti, odnosno koje ciljeve, s obzirom na svoj društveni položaj, može ostvariti legalnim putem. Prema Mertonu, postoje različiti oblici reakcije na sukobe između kulturnih ciljeva i mogućnosti njihove realizacije. Zapravo, to su oblici mogućeg prilagođavanja pojedinca na stanje

anomije, a to su: konformizam, inovacija, ritualizam, povlačenje i pobuna. Osim konformizma, svi ostali oblici predstavljaju devijantno ponašanje.

Inovacija je takav oblik reakcije koji karakteriše prihvatanje postavljenih kulturnih ciljeva, ali ne i dozvoljenih sredstava za njihovo postizanje. Svojstvena je pripadnicima nižih društvenih slojeva koji usvajaju američki san o uspjehu ali do materijalnih dobara dolaze na nelegalan način, vršeći krivična djela.

Ritualizam je karakterističan za pripadnike srednjeg sloja. Oni odbacuju proklamovane ciljeve, svjesni da ih ne mogu ostvariti na legalan način, i striktno se pridržavaju svih normi datog društva. Tako npr. djeca iz ovog sloja se uče da svoje ambicije prilagode svojim mogućnostima, tj. da smanjuju ambicije uz istovremeno poštovanje normi.

Povlačenje je takav oblik reakcije u kojem pojedinci odbacuju i postavljene ciljeve i dozvoljena sredstva za njihovo ostvarivanje. Oni su prvobitno usvojili i kulturne ciljeve i dozvoljena sredstva za njihovo postizanje, ali nisu postigli uspjeh i zato su odbacili i ciljeve i sredstva. U ovaj oblik devijantnog ponašanja spadaju narkomanija, alkoholizam, skitničenje itd.

Pobuna (bunt) je takav oblik reakcije na anomično stanje koji karakteriše odbacivanje nametnutih kulturnih ciljeva i sredstava za njihovo ostvarivanje, uz istovremeno prihvatanje novih kulturnih ciljeva i zahtjev da se promijeni društvena struktura (npr. revolucionarne grupe koje teže stvaranju novog društvenog uređenja).

Teorija anomije koju je razradio Robert Merton podobna je za objašnjenje imovinskog kriminaliteta koji vrše pripadnici nižih društvenih slojeva, ali ne daje objašnjenje npr. nasilničkog kriminaliteta niti kriminaliteta „bijelog okovratnika“ i sl. To je i glavni nedostatak ove teorije, što treba u budućnosti istraživati i usavršavati.